

SUGGERIMENTS

ENTORN DE LA PROBLEMÀTICA SOBRE LA POBLACIÓ I CULTURA A LES COMARQUES GIRONINES A L'ÈPOCA PRE-ROMANA

El període que abarca aquesta aportació d'idees i suggeriments en relació a la problemàtica sobre el poble o pobles de les nostres comarques i també de quelcom de la seva cultura, és el que resta delimitat entre els moviments dels celtes» i la romanització, incloent algunes referències anteriors a l'esmentat període sobre la seva probable formació. La interpretació de les dades de les fonts antigues i dels autors moderns, és considerablement complexa car aquestes són, en quant es refereix als primers, contradictòries i inversemblants en moltes ocasions, existint, a voltes, omissions. Cal recordar que aquests autors antics corresponen a moments i dates diferents i fragments determinats. En quant als moderns o actuals, moltes de les seves dades són discutibles i d'altres afrontades.

Tot i que tant pel que es refereix als autors antics com als actuals, no s'ha lograt clarificar massa, quant menys de manera convincent i precisa, la qüestió que tractem aquí, sembla que es comença ja a besllumar en els resultats arqueològics, alguns detalls que apunten en direccions concretes.

No pretenem aclarir amb la nostra aportació, res concretament, però els suggeriments i conceptes que adduïm poden en tot cas, col·laborar al pretès aclariment. En espera dels esmentats resultats de l'Arqueologia, doncs tenim el convenciment de que aquesta tindrà, sempre, la paraula definitiva. El problema principal és però, que l'Arqueologia es desenvolupa molt lentament donada la limitació de mitjans i la tecnificació actual, per altra part necessària perquè els resultats siguin definitius.

Tant dels autors clàssics com dels moderns sols hem utilitzat una limitada part de la bibliografia existent, per quant, pel que ens interessa comentar, la que donem és, de la que hem tingut a l'abast, la que considerem suficient.

LES FONTS UTILITZADES I COMENTARIS

Les més antigues fonts, en quant a les clàssiques, que parlen de manera concreta de les nostres comarques i de les més o menys relacionades amb elles, les quals a nosaltres ens interessa, són: a «l'Ora Maritima», que transcriu dades d'un o varis periples i d'altres autors antics; Esquil, el passatge més interessant del qual, pel nostre comès, el transcriu Plini el Jove a la seva «*Naturalis Historia*»; Hecateu en passatges transcrits per Herodot i Esteve de Bizanci; Efor, les dades del qual transmet Escimne; Timeu, l'Pseudo Escilax, que descriu un Periple conegut amb el nom d'Escilax de Carianda, autor d'un altre Periple, les dades del qual són

transmeses probablement, per Efor; Estrabó, al capítol IV del llibre III de la seva geografia dades procedents d'Artemidor; Posidoni; Esteve de Bizanci, que sembla que s'informa d'Hecateu i d'altres geògrafs antics.

En quant a les obres modernes, utilitzem algunes de Bosch Gimpera, Pere Pericay, Menéndez Pidal, Almagro, Fletcher Valls, Maluquer de Motes, Padró Parcerisa, Anna Pujol i Aurora Martín, a més de referències a d'altres que s'aniran anotant.

Les fonts clàssiques.— Dintre del conglomerat de les notícies, moltes d'elles certes, d'altres incertes i també contradictòries, cal destacar les procedents de l'*Ora Maritima* d'Aviè (1), el qual, *demés* de donar-nos-en de molt interessants, també en dona de dubtoses i ens en deixa de donar de ben certes però qüestionables.

Ja s'ha intentat, per autors il·lustres i especialistes renomats d'esbrinar les diferents procedències de dades o fonts de les quals Aviè obtingué informació. Per a Schulten, (2) entre d'altres, semblaria que d'entre les diverses fonts destacaria un Periple marsellès que seria la base de tot el muntatge. Aquest Periple que hauria estat manipulat o interpolat amb dades de diferents procedències també antigues, el treball del qual hauria sigut degut a Efor, constituïria l'obra que així composta, seria novament interpolada al segle I a C. per un suposat mestre d'escola i, d'aquesta forma, passaria a mans d'Aviè el qual hi sobreposaria altres dades i comentaris. Aquest conjunt, seria l'*Ora Maritima* de la qual Schulten ha intentat desllindar el que correspon al Periple primitiu, les interpolacions antigues que podrien ésser d'Efor les del segle I a. C. i del propi Aviè. Existeixen altres interpretacions respecte als orígens de la informació d'Aviè, algunes molt interessants (3) de les quals en prescindirem ja que no canvien substancialment el que a nosaltres ens interessa.

En quant a Schulten, tenim la convicció de que les interpolacions desllindades per ell, no són suficients com resta demostrat, per exemple, en el pasatge, «*Tarraco oppidum et Barcilonum amoenas sedes ditium*» (vv. 519-520), (la ciutat de Tarragona i la seu amena de les riques Barcelones), passatge del que s'ha considerat interpolat solament «*amoenas sedes ditium*» i no «*Tarraco oppidum et Barcilonum*», ciutats o poblats els quals si existien en temps del periple o de les primitives fonts, no seria probablement amb aquestes denominacions, molt recents (4). Hi ha en Aviè molt confusionisme ocasionat per la sobreposició de dades antigues i recents, com també per l'absència d'algunes de cabdal importància com les d'Emporion i Rhode.

Bosch Gimpera, en comentar aquesta absència d'Emporion (5) en relació a l'antiguitat del Periple, creu que la data d'Emporion no depèn d'aquest, com volia Schulten (6), sinó que és el Periple el que depèn de la data de la Paleàpolis la qual datació resta ben determinada per l'Arqueologia. Per tant hauriem de creure que el Periple o les fonts més primitives serien de finals del segle VII a. C. car les dades de l'Arqueologia situen la Paleàpolis molt propera als inicis del segle VI.

Per altra banda, segons ereu Almagro (7), és possible que Aviè no parlés d'Emporion i Rhode car ja no existirien al segle IV d.C. quan aquest va redactar l'Ora Marítima, degut a la invasió dels franco-alemanys del segle III d. C. i nosaltres ens preguntem, per què, doncs, parla de Cypsela i de Pyrene que tampoc existien, donant-nos dades del que havien sigut?

Si les fonts més primitives —o el Periple— eren tan antigues que no citessin Emporion perquè encara no existia, com proposa Bosch, quan menys havien de parlar de Rhode l'existència de la qual resta ben palesa (8) i admesa avui per tothom. És possible, encara que sembli inexplicable per desconèixer les raons que induïrien a Aviè, que es tractés d'una omisió premeditada, tal volta per haver sigut colònies de Massalia, posteriorment independents i qui sap si en competència amb ella i donades les clares relacions amb aquesta ciutat de l'autor de l'Ora Marítima, volgués ignorar-les. El que resta clar és que si a l'esmentada obra es donen dades de Callipolis de Cypsela i de Pyrene, que serien procedents d'aquelles fonts primitives, també hauria de donar-les de l'antiga Rhode i potser de la Paleàpolis d'Empúries quan menys, car en ignorar nosaltres la seva denominació primitiva, no podem tenir esment de si Aviè, o les fonts més antigues, en parlen o no. Per tant existeix una nova qüestió sobre la Paleàpolis.

Sabem per Estrabó (9), que els emporitans primer havien habitat una illa que la denominaven *Palaia Polis* «vivint ara a terra ferma». A més sabem que les primeres mencions que tenim d'Emporion són del Periple redactat cap el 340 a.C. amb el nom d'Escilex de Carianda, autor d'un altre Periple del Mediterrà dels voltants del 490 a.C. del qual sembla que Efor (405-340 a.C.) transmet les dades que passaran després a l'anterior, conegut també per alguns com propi d'un Seudo-Escilax. Sabem que Efor es serveix de periples i autors jonis més antics, per tant la referència seria font, també, de la menció d'Escimne (segle I a.C.) i la podríem considerar la més antiga sobre Emporion, de cap el 490 a.C. Si acceptem aquesta data com la més antiga que es refereix a Emporion amb aquesta denominació quan ja la colònia estaria establerta a terra ferma a partir d'algunes possibles aportacions de fugitius de Focea (540) i d'altres més nombroses d'Alàlia (535), i anteriorment a aquella data (principis del segle V) ningú havia parlat d'Emporion, ens preguntem a partir de quin moment es coneix la colònia amb aquest nom. Ningú pot assegurar que abans dels esdeveniments de l'ampliació a terra ferma de la colònia, aquesta fos coneguda per Emporion la denominació de la qual qui sap si se li donaria a partir d'aquest moment o després quan ja es va desenvolupar considerablement. Llavors caldrà preguntar-nos quin nom tindria la Paleàpolis. Tot i que no estem d'acord amb la interpretació

de Lamboglia dels passatges corresponents a la nostra costa de l'Ora Marítima (10), no podem negar que aquesta interpretació proporciona suggerències que cal tenir en compte. Lamboglia creu que quan Aviè (o les fonts utilitzades per ell) parla de Cypsela, es refereix a la que després es coneix per Emporion.

Deixant les elucubracions de Lamboglia sobre Emporion i Cypsela, passem a comentar el que a l'Ora Marítima es refereix a aquesta última. Cal recordar que l'Ora Marítima es l'única font que es refereix a ella, referència que ha estat tan discutida, no solament la seva situació, sinó la seva existència. Per a nosaltres, si és citada com altres ciutats o llocs coneguts, clarament identificables, és que havia existit. En quant a la seva situació, s'ha parlat del poblat del Fortim de Sant Feliu de Guíxols, del jaciment recent del Collet de Sant Antoni de Calonge, de Castell (Palamós) i Begur, junt al «*Iugum Celebanticum*», suposant que aquest fos el cap de Begur. Totes aquestes localitzacions, a més de tractar-se de poblats petits i visibles des de la costa, perduraren fins a principis del segle II a. C. a quelcom més, per tant deuen descartar-se.

Ja s'ha apuntat per autors actuals la possibilitat de que Cypsela pogués identificar-se amb Ullastret (11), o quan menys amb el primer assentament, l'Illa d'en Reixac. Amb tot, aquesta suposició Cypsela = Ullastret compta amb alguns inconvenients com veurem. Primerament cal suposar certa l'existència del «*maximo portus sinu cavunque caespitem inrepiit salum*», a l'actual platja de Pals i que la desembocadura del riu Daró s'efectués dins del *portus*, cosa que sembla natural, com també que l'estany d'Ullastret esdevingués llur desembocadura. Després hem de comptar amb l'evidència de que aquest *portus* estaria molt a l'interior de l'actual plana, a un límit d'uns 11 quilòmetres de la costa actual, i perquè fos possible la visió d'Ullastret, caldria que l'observació s'efectués des de la part més profunda del *sinu* comptant amb que el promontori de Llavià impediria la visió des de llocs anteriors de la costa. Si aquestes possibilitats de visió fossin certes i poguéssim acceptar que els navegants dels segles VII i VI a.C. arribats a la costa pels motius que fossin, poguessin observar i àdhuc penetrar dins el port i establir contacte amb els pobladors d'Ullastret en aquestes dates, contribuiria de manera irreversible al canvi total de les esmentades condicions el que, amb el transcurs dels anys, la visió de la ciutat des de la costa, s'anés perdent cada vegada més, degut a l'avanç d'aquesta a causa de les aportacions dels rius, les sorres eòliques i la regressió del mar, la qual cosa suposaria que arribés un moment en què es perdés la noció de l'existència o de la situació de la ciutat (*nulla nam vestigia prioris urbis*), que sabem que perdurà fins al començament del segle II a.C. i l'ocupació de l'Illa d'en Reixac encara quelcom més (12).

Comptant amb que tot el que hem dit són suposicions, resta encara, doncs, la incògnita sobre Cypsela, tot i que sigui Ullastret el poblat amb més possibilitats car els restants ara coneguts i solament prospectats (excepte Castell, la base del qual és probablement anterior al 600 a.C. o dels voltants d'aquesta data), no són de dimensions ni d'importància tal que algun d'ells mereixi el qualificatiu de «*civitatem*» o de «*prioris urbis*» (antiga urbs) encara que aquests qualificatius fossin interpolats i

comptant amb la suposició de que Aviè tindria la informació que l'induí a adoptar-los.

Passant als pobles que habitaven la nostra costa, l'Ora Marítima cita, després del passatge interpolat de Tarragona i Barcelona, als indigetes als quals qualifica de gent dura i feroç a la caça, que viuen en amagatalls. Més enllà, diu que la costa del Golf de Roses l'havien posseït abans els ceretes i els durs ausoceretes i que ara amb aquest mateix nom, són una tribu dels ibers, cosa que equivaldria, suposem, a tribus iberitzades. Seguint, cita els sordons que habiten inaccessibles llocs i viuen també en amagatalls de feres per on s'aixequen els cimals del Pirineu, i situa Pyrene en els confins dels sordons. Després parla del litoral cinètic amb el riu Ruscino també en terra sordicena. És curiós que Aviè situï cinetes (*littoris cinetici*) a la costa del Rosselló, igual que a les comarques del sud de Lisboa fins al riu Anas (Guadiana) (13) on també, quelcom abans, havia trobat ligurs. Quant als ligurs del sud de França, l'Ora Marítima els situa vers el riu Oranus, avui Lez, riu que representa la separació d'aquests amb els ibers (vv. 612-613).

Quant a les altres fonts, entre les més antigues tenim Esquil (524-456 a.C.), citat per Plini el Jove (63-113 d.C.) a la seva «*Naturalis Historia*». Esquil diu que l'Eridà es a Ibèria i s'anomena Ròdan. Tant el que l'Eridà es pugui confondre amb el Ròdan com que aquest corri per Ibèria, seran errors de transmissió de dades, car l'Eridà es creu que és el riu de l'àmbar que desemboca al Mar del Nord, que tant podria tractar-se de l'Elba com del Rhin. Schulten (14) creu que aquesta notícia demostra que els ibers arribaren fins el Ròdan com ho diuen també altres fonts. Amb tot, hi ha autors que admeten la identitat «*Eridanum-Rhodanum*».

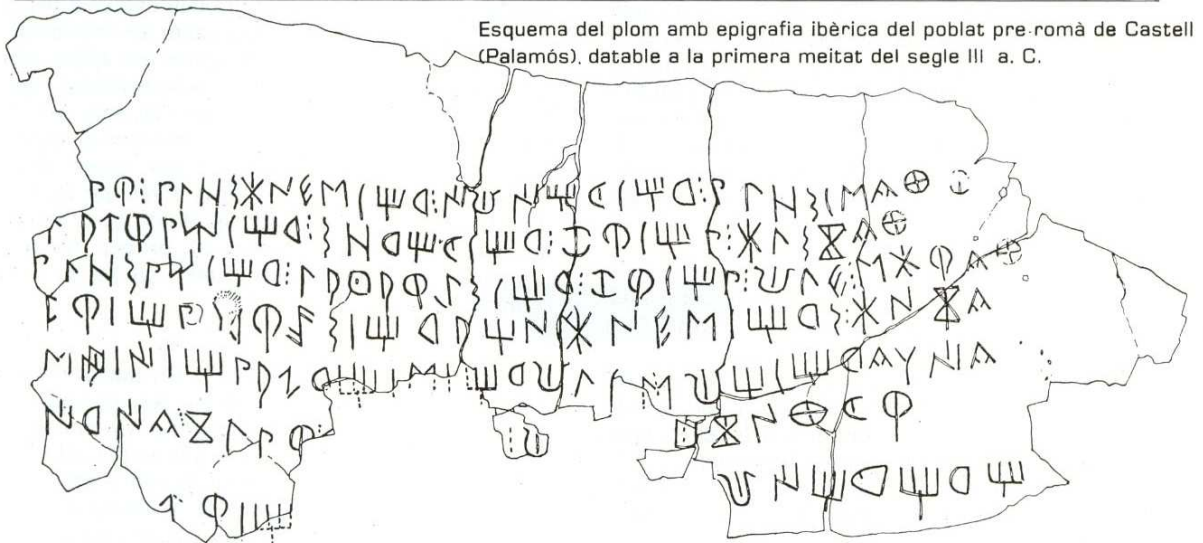
Hecateu (cap el 500 a.C.), segons Esteve de Bizanci (cap el 500 d.C.) (15) cita els misgetes, tribu dels ibers (misgetes equivaldria a pobles barrejats) (16) la qual cosa també trobem a Escilax (17) que diu que després dels ibers existeix una barreja d'ibers i ligurs fins el Ròdan. Cal suposar, com ja hem vist abans, que aquests ibers que es barregen amb els ligurs no són tals sinó tribus que solament cal considerar-les iberitzades (ceretes, ausoceretes, sordons i també indigetes), possiblement més cel·titzats que iberitzats, com ja veurem.

En quant a Efor (405-340 a.C.), transcrit per Escimme (S.I a.C.) (18) després dels tartessis es troben els ibers i més amunt els bèbrices (celtes). Retrocedint per la costa, troba els ligurs amb Emporion i Rhode. En temps de la font d'Efor, és lògic trobar «celtes» al sud de França i al Nord de Catalunya. En quant a ligurs d'Emporion i Rhode, es tractaria de la barreja de tribus quelcom iberitzades i ligurs que ja hem vist a Hecateu i a Escilax, amb forta influència anterior «cèltica».

De Timeu (340-250 a.C.) (19) interessa el fragment de *Mirabilis Auscultationes*, 85: «diuen que existeix un camí anomenat d'Herakles des d'Itàlia fins la Cèltica, els celtoligurs i els ibers, pel qual tant s'hi passa un grec com un indígena, és vigilat pels que allà viuen a fi de que no sofreixi cap injúria, car resten obligats a pagar una multa aquells que dintre de llurs fronteres ha tingut lloc la injúria. Aquest fragment interessa per la menció de la Cèltica i els celtoligurs que cal suposar una versió diferent dels misgetes, probablement més real. Cal notar, també, que situa als ibers al final, després dels celtoligurs. Timeu no dóna referències geogràfiques, com fan altres autors, de la situació de cada poble. Amb tot sembla que els celtoligurs caldria situar-los al baix Languedoc, Rosselló i nord de Catalunya.

Altra referència d'Escilax (20) és també que a Europa en primer lloc hi ha els Íbers, poble d'Ibèria, amb el riu Íber (Ebre) i després Emporion que són colons de Massalia.

Estrabó (63 a.C. 19 d.C.) (21) diu que «des de l'Ebre fins el Pirineu i els Trofeus de Pompeu, hi ha 1.600 estadis, i per allà estan alguns pocs dels edetans i a la resta els que anomenen indicetes que estan dividits en quatre parts». Semblaria que aquests edetans romandrien prop del Pirineu, cosa rara car sempre s'els havia situat al sud de l'Ebre. En altre lloc, posteriorment (22), cita els leetans, els lartolaietes i altres tribus que no cita, fins Emporion que és una fundació dels massaliotes, que es troba a uns quaranta estadis del Pirineu i dels límits entre Ibèria i la Cèltica. Diu que aquí resta, igualment, Rhode, petita factoria dels emporitans però fundació, segons alguns, dels rhodis. Cal observar que en temps d'Estrabó existia la tendència, probablement per influència romana, de conside-



rar el Pirineu com a límit d'Ibèria, més enllà era la Cèltica. Per altra part, també demostraria que la qüestió és observada des del punt de vista del geògraf, car ètnicament, el poble era el mateix. Per la seva part, Almagro considera aquesta versió errònia i sosté que és deguda a Polibi (23).

Referent a Esteve de Bizanci (cap el 500 d.C.) (24), ja hem vist una referència als misgetes en parlar d'Hecateu, una de les seves fonts: «Misgetes, tribu dels ibers, Hecateu a Europa». A *Ethnica*, obra que ve a ésser una enumeració de noms geogràfics, trobem també «Índica, ciutat d'Ibèria propera al Pirineu, alguns l'anomenen Blabenoura i és de la tribu dels indicetes». També a *Ethnica* trobem la següent dada: «Emporion, ciutat cèltica, fundació dels massaliotes». Resta clar que Esteve de Bizanci no relaciona Índica amb Emporion, quan menys la proximitat, car sembla desconèixer la situació i la identitat d'ambdues, probablement degut a la diferent procedència de les dades.

Cal observar la disparitat i la imprecisió de les dades, especialment en confrontar les diferents fonts. És indiscutible la barreja de referències i notícies de diferents èpoques i procedències cosa que demostra clarament que la majoria dels autors no coneixien el país i solament copiaven o interpretaven al seu albir les fonts anteriors a ells.

Anem a veure ara el que diuen els autors del nostre temps.

Els autors moderns.— Ja hem vist que de les fonts antigues utilitzades, pel que es refereix a les nostres comarques, solament es citen celtes a Efor, els bèbrics, que restarien situats al sud de França i a l'extrem nord de Catalunya o de les nostres comarques, i a Timeu que ens parla del camí que sortint d'Itàlia va fins la Cèltica, els celtoligurs i els ibers sense precisar la seva situació que cal suposar semblant a la que es dedueix d'Efor. També tenim la referència de la frontera entre Ibèria i la Cèltica d'Estrabó i la d'Emporion, ciutat cèltica d'Esteve de Bizanci. Per altra part, a l'*Ora Marítima* es citen també bèbrics a la província de Castelló, com ja veurem després. Bosch Gimpera (25), situa vers el segle IV l'entrada del primer grup de celtes (Urnenfelder, cultura dels camps d'urnes), que penetren pel coll de Banyuls i el Portús, situant-se a la part oriental de Catalunya, precisant després (26) que la penetració s'efectuaria vers l'any 1000 a. C. abans. Posteriorment (27), diu que la seva entrada a Catalunya es pot situar vers el 900 a.C. i la seva dominació continuaria fins el 650 a.C. Creu que en aquest moment o abans, els ibers del sud reaccionen barrant-los al seu pas cap a França. Diu que, amb tot, resten grups de celtes intactes fins els voltants del 500 a. Anglès, Gibrella (Olot), Besalú i Peralada. També restarien influències a les cultures indígenes posteriors.

Els bèbrics arriben fins l'occident de la província de Castelló i consta a l'*Ora Marítima*, que eren pastors (28). També els troba Anibal al 218 a.C. a l'altra banda del Pirineu (29).

Resta ben clar, doncs, que Bosch creu en una invasió d'ibers que penetra a França vers el 650 a.C. com a reacció a la penetració dels celtes, però és evident que tardaren molt en reaccionar....

Pere Pericay (30) demostra l'existència a alguns topònims de les nostres comarques que apareixen a les fonts antigues i també a la documentació medieval i a algunes de les formes actuals, de termes

amb arrels «cèltiques», algunes d'elles clarament gales, incorporades als substratums pre-indoeuropeus de les mateixes. L'hidrònim *Sambroca* de base agrícola, com també el terme *savart* o *savarto* medievals, o el *maratnon* d'Estrabó (31), veu grega que reflexa, a més, formes indígenes o l'*aroura* contingut al terme *Blaberoura* d'Esteve de Bizanci, com tants d'altres. Indubtablement aquests conglomerats ens confirmen la barreja ètnica continguda en la paraula *misgetes* d'Hecateu.

Menéndez Pidal (32) diu que els ligurs, que comunament hom situa al nord-est d'Itàlia i a la costa mediterrània fins el Pirineu i que també alguns arribaren al sud de la Península junt als turdetans, no són ligurs en sentit estricte, sinó *ambrons*.

Almagro (33) es pregunta si les tribus d'índices, ceretes, ausoceretes i altres, que s'han conservat en Aviè, davant els textos i els resultats de l'Arqueologia i la toponímia, es deuen d'anomenar ibers, ligurs o celtes. Creu que són una barreja de celtes dels camps d'urnes amb l'antiga població del país de l'etapa anterior a la invasió d'aquells quan a l'Empordà es venia desenvolupant el final de la cultura megalítica. La població que habitava la costa de l'Empordà, com ho prova l'Arqueologia, s'assemblaria més als ambro-ligurs o celtes que als hipotètics ibers d'origen africà que han volgut concebre molts autors (Schulten, Bosch Gimpera, García Bellido) als quals han fet conquerir el sud de França a partir del sud d'Espanya arribant fins el Ròdan. El fet de que el Seudo Escílax ens parli d'ibers i ligurs barrejats fins el Ròdan ens prova, junt amb altres textos i el que ens demostra l'Arqueologia, que als *oppida* francesos, aquest element afi al que a Espanya anomenem *ibers*, acaba matisant als invasors celtes i quan ens acostem a l'època romana veiem com aquest vell element ibèric predomina enfront dels esmentats invasors celto-ambro-ligurs i també enfront dels invasors del segle IV a.C. dels gals de La Tène. Diu que l'existència d'una Galia ibèrica amb poblats, llengua, monedes i ceràmica ibèrica és un fet irrefutable. Diu també, però, que l'arrel del seu iberisme i de la seva personalitat hispànica, cal buscar-la a les cultures de l'Eneolític molt afins en el Midí Francès a tot allò espanyol, paral·lelisme que s'acusarà, després, a tota la història del país.

Almagro, a una altra obra (34), en parlar de la necròpolis Parrallí de la cultura dels camps d'urnes propera a Empúries, diu que, quant als seus materials, són d'un arcaisme molt acusat que àdhuc poden considerar-se més antics tipològicament, que la fundació d'Emporion (Almagro la situa vers el 550 a.C.) i creu veure en aquest cementiri els enteraments dels primers indígenes que varen viure amb els grecs en néixer la colònia. Creu que la data d'aquest cementiri seria de cap el 600 però que hi ha molts elements datables al primer període d'aquesta cultura, del 800 al 600, segons la seva cronologia.

Segons Fletcher Valls (35), la formació del poble que hom anomenava «íber», fou la següent: procedència mediterrània oriental per via marítima o bé a través del nord d'Àfrica, que arriba al litoral llewantí de la Península i s'instal·la sobre altres elements mediterranis preexistents, formant el grup ètnic que mantindrà les seves característiques fins els temps històrics des del Neolític. Després es

transformarà degut a altres aportacions de pobles de nivell més elevat. Això serà la cultura ibèrica de les gents que les fonts clàssiques anomenen «íbers». Després (36) diu que l'existència dels ibers del sud de França, resta explicada admetent que una mateixa ètnia va ocupar les costes del Mediterrà entre el Segura i el Roine aproximadament. Tant a Catalunya com al sud-est francès, les fortes relacions amb elements europeus, li donen un matís especial.



Sitges de la ciutat pre-romana d'Ullastret, de característiques semblants a les de Castell.

Maluquer de Motes (37) diu que els pobles (dels camps d'urnes) introduïts a Catalunya pel Pertús i per l'Alt Segre a través del Conflent i la Cerdanya, que després d'avançar fins l'Ebre situant-se cada grup a les zones més aptes per desenvolupar una economia florent segons la tradició de cada un d'ells, són els que protagonitzen la transformació més profunda sofrida per les nostres poblacions des del Neolític. Ens trobem davant d'una colonització continental de Catalunya amb orientació europea. Aquestes poblacions són les que trobaran els primers navegants grecs, culturalment molt uniformes que pesi, però, al seu recent exotisme no han perdut la receptivitat que ja havia caracteritzat a la població anterior, la qual cosa sembla indicar-nos el pes que manté, en aquestes societats, l'element indígena tradicional. I també que a conseqüència de l'impacte grec, les poblacions catalanes, no solament a la costa, com també a l'interior, han transformat radicalment la pròpia tradició per incorporar-se a les civilitzacions urbanes de la Mediterrània dos segles abans de l'arribada dels romans (38).

J. Padró i Parcerisa (39), creu que la introducció del ferro a Catalunya té un origen sud-peninsular i es deu als fenicis o púnics occidentals que habitaven la península i que també introduïren el torn de terrisser. Diu que els jaciments del Solsonès demostren palesament la profunditat de la penetració púnica des del primer moment a Catalunya. Com que a les comarques de l'interior aquest influx se superposa en part al grup de Merlès, cal considerar-lo introductor de la primera Edat del Ferro i cal admetre que aquesta arriba doncs, no pas determinada per les migracions de pobles europeus com

volia la investigació arqueològica tradicional, sinó per l'impacte comercial púnic.

«A tot el llarg del segle VI veiem barrejar-se els elements de tipus púnic amb altres d'influència grega... A tota Catalunya Vella, tant a la costa com a l'interior, el creixement del comerç grec d'origen marsellès que utilitza com a base la factoria d'Empúries, va substituint gradualment l'influx púnic i la retirada d'aquest és el factor de la no iberització cultural dels pobles indígenes de la Catalunya Vella».

Quelcom hi ha de tot això car Aurora Martín (40), com veurem després, demostra clarament que la influència púnica és ben manifesta a Ullastret a partir del primer moment, continuant, després, paral·lelament amb la grega. Crec que s'ha tingut molt poc en compte la importància dels elements de caràcter púnic integrats als materials d'importació que apareixen als jaciments pre-romans. Per altra part, no estem d'acord amb la teoria de Padró, de que la primera Edat de Ferro s'establís a Catalunya per l'impuls dels fenicis o púnics concretament, en tot cas és probable que solament; hi contribuïssin.

Per Anna Pujol (41), el limitat impacte de la colonització sobre les tribus locals, també es produirà amb la cultura ibèrica. La potent cultura megalítica pirinenca i després la densa colonització de la comarca empordanesa, donen unes formes culturals molt tancades que dificulten l'entrada de noves influències i per tant d'una evolució ràpida. «D'ací el caràcter arcaïtzant de la cultura del territori indicètic a l'època ibèrica. Les limitades troballes de ceràmica ibèrica pintada, semblen confirmar que la iberització és molt superficial i per tant, no es pot inscriure a l'esmentada cultura. Amb tot, el nou idioma seria acceptat fàcilment per aquesta gent (ploms d'Ullastret), baldament aquest element cultural no impliqui novetat o avanços en altres aspectes...»

Sembla que tothom vol acceptar que els antics pobles de les nostres comarques, tan fortament individualitzats culturalment, com diu Anna Pujol, amb la introducció dels elements culturals de la colonització i d'alguns de la cultura ibèrica del llevant peninsular, perderen les seves parles tradicionals i adoptaren alegrement l'idioma ibèric, cosa amb la qual no estem d'acord, com ja veurem després.



Camp de sitges del poblat pre-romà de Castell (Palamós). Les restes de ceràmiques corresponents al cercle cultural dels Camps d'urnes aparegudes al fons d'algunes d'aquestes sitges, igualment que en d'altres poblats, ens parlen prou bé de la vinculació del poble de les nostres comarques durant la primera meitat del primer mil·lenni abans de Crist.

En quant a Aurora Martín (42), posa de manifest, pel que es refereix al poblat pre-romà d'Ullastret, o millor dit, de l'assentament anterior de l'Illa d'en Reixac, que els materials més primitius obtinguts són els corresponents al que l'autora anomena *Període Transicional del Bronze al Ferro* i que nosaltres, seguint el sistema tradicional, en direm de finals del primer període i de començaments del segon de la cultura dels camps d'urnes de les nostres comarques.

Les dades que ha obtingut Aurora Martín de l'estudi profund de les estratigrafies i dels seus materials, donen per a les primeres importacions, la data del primer quart del segle VI a.C. i són, precisament, de procedència fenícia i en forma d'anfores. Les primeres importacions gregues són jòniques, junt amb les etrusques, de cap el 575 a.C. Després, ja, les de procedència massaliota. En quant a les influències denominades «ibèriques» meridionals o llevantines, es manifesten amb peces tornejades de gran afinitat amb les d'aquelles latituds, probablement productes locals elaborats a torn i en forma de grans gerres pintades a base de color marró o rogenc. Aquests productes es poden situar vers els principis de la segona meitat del segle VI. Més endavant, resten evidents els contactes amb Emporion. Amb tot, els materials d'importació no seran únicament de procedència grega, sinó que sempre apareixeran acompanyats dels púnics. Amb això tornem a insistir en el que ja hem dit abans sobre la importància que es deuria atribuir als elements de procedència púnica dels nostres jaciments.

De l'estudi metòdic d'aquest jaciment d'Ullastret, s'ha deduït que al començament del segle IV, s'inicià un període d'inestabilitat i condicions de vida poc segures, produint-se un gran incendi que va destruir en gran part l'oppidum. Aquesta inestabilitat l'atribueix Aurora Martín, en gran part, als moviments dels gals (volques) cap el sud. Per a nosaltres, sembla improbable que els volques poguessin influir a aquesta inestabilitat en aquest moment determinat (començaments del segle IV) quan la seva arremesa al Rosselló es produí, el més aviat, a finals de l'esmentat segle o a principis del III a.C. Bosch Gimpera (43) no cregué que arribessin a traspasar les Alberes, però pel que demostra Pericay (44) sobre diverses arrels cèltiques, algunes d'elles clarament gales, de topònims de l'Empordà, sembla clara la seva presència al sud de les Alberes, límit, el qual però, no resta determinat.

Aquest element, els volques, si acceptem la seva penetració a través del Pirineu, amb la seva cultural de *La Tène*, seria l'últim component que interviendria a la formació de la cultura, que ja serà efímera, de les nostres comarques. La seva introducció, igual que a les comarques de la Cerdanya i potser més a ponent, a través del Pirineu aragonès, es deuria produir al límit entre els segles IV i III, o dintre d'aquest últim. Bosch Gimpera creu que la seva arribada al Pirineu (Alberes), límit que no traspassarien, es produiria a principis del segle III (45). Previament, però, la seva arribada als entorns de Marsella s'efectuaria cap el 400. En altre lloc (46) creu que la invasió del sud de França, s'efectuaria al segle III, per tant sembla que la seva arribada al Pirineu es produiria, probablement, dins de la primera meitat d'aquest segle. Almagro (47) creu que la penetració gala al sud de França es rea-

litzaria al segle IV sense precisar més. A un altre treball (48) concreta que la forta arremesa dels volques al sud de França i al nord d'Itàlia, es produeix a partir del final del segle IV.

Acceptant la probable certesa de la presència gala a les nostres comarques, existiria la possibilitat de que les necròpolis de Gibrella, Peralada i Camallera (49), que corresponen, sembla, a dates tant avançades com les citades anteriorment, poguessin pertànyer a la penetració d'aquest element celta tant tardà.

CONCLUSIÓ

El substratum ètnic de les nostres comarques anterior a la penetració d'aquests pobles integrats a la que s'ha vingut anomenant invasió cèltica, opinió generalitzada amb la qual estem d'acord, correspon a un tipus pre-indoeuropeu mediterrani matitzat. Aquesta família mediterrània amb variants de tipus local, és la que existiria durant els períodes precedents als metalls i en part, a aquests, anteriorment a la introducció del ferro.

Caldria remuntar-nos al Neolític o abans per cercar uns precedents o substratums ètnics que contribuïrien a la formació del complex racial del poble que ocuparia les comarques gironines a l'època pre-romana. La base ètnica apunta al tipus humà que caracteritza als individus de la cultura dels sepulcres de fossa de Catalunya amb clars paral·lelismes ètnics —antropològics i culturals amb jaciments europeus del sud de França, nord d'Itàlia i especialment dels suïssos de Chamblandes, Egozwill i La Barmaz-sur-Collombey, els quals, particularment l'últim, ofereixen indubtables similituds culturals amb altres neo-eneolítics ligurs (50).

Aquesta base ètnica i cultural, deu considerar-se com el substratum mediterrà pre-indoeuropeu, al qual s'hi sumen altres aportacions mediterrànies del pre-dinàstic egipci (51) (Fayum, Badari, etc.) conjunt al qual s'hi sobrepassa, al començament dels metalls i potser abans, en alguns llocs prepirinencs, la que Pericay anomena Cultura Pirinenca, la megalítica, que posteriorment, evolucionant, es convertiria en la pròpia del poble vasco que després incidirà, fortament, en el conglomerat cultural dels pobles del nord i del sud del Pirineu.

Una de les particularitats que indica l'existència aquí d'un estrat vascoide a l'època pre-romana, demés dels fòssils toponímics alguns encara existents actualment, és aquest caràcter del qual ens parlen les fonts clàssiques que qualifiquen de durs i ferotges als indigetes i sordons.

Al conglomerat obtingut ja, entre mitjans del segon mil·lenni i principis del primer, s'hi suma un nou component importantíssim, el dit «cèltic», grup de pobles portadors de la cultura dels camps d'urnes, invasors del sud de França i de Catalunya a unes dates que es poden situar entre 900-800 a.C. i que perduren, culturalment, fins els voltants del 600. Aquesta aportació «cèltica» sembla incidir d'una manera molt important culturalment, però molt menys ètnicament. Les característiques anteriors tornen a surar clarament com es manifesta en aquest caràcter dels indigetes i dels sordons.

I entrem ja, en el punt més important de la qüestió: la suposada invasió ibèrica de Bosch i altres. Per a nosaltres, que seguim la tesi d'Almagro,

es tracta senzillament d'un procés cultural fomentat per l'explosió comercial a compte de la colonització, que incideix sobre uns pobles de substratum complex però similar, produint l'anomenada «cultura ibèrica» de les nostres comarques.

Considerem indiscutible una influència, accentuada en alguns moments inicials del procés, del sud-est o llewantina peninsular, deguda a l'impuls púnic o de comerciants portadors d'elements culturals d'aquests i d'altres de la ja en part formada cultura ibèrica genuïna, com també d'altres elements grecs del primer moment, arribant a una suposada identitat i dependència del llewant peninsular per part d'alguns autors clàssics que qualifiquen d'iberes algunes tribus del nord-est i del sud de França.

Quan l'impuls comercial d'Emporion i d'altres factories de la costa francesa ens allunyen de manera quasi total de la influència del Llevant, resta encara una relació que es manifesta entre altres elements, en l'extensió, fins el sud de França, de l'alfabet ibèric.

Tot això és quant es pot qualificar d'iberització i no de poble iber, iberització que cal considerar-la relativa i més o menys accentuada segons els pobles o tribus i la seva situació.

En quant a la llengua i escriptura ibèriques, pel que es refereix a les nostres comarques, no són, per a nosaltres, més que elements culturals sobreposats, necessaris per a les relacions comercials, que no canvien però en absolut, les formes d'expressió locals. Igualment que a l'Edat Mitjana les llengües eren les romàniques i tota l'estructura cultural religiosa i civil es basava en el llatí, i que a Catalunya i Basconia llurs idiomes propis, més o menys mixtificados, però, no es perderen mai quant menys a la parla, i que posteriorment s'emprés el castellà en substitució del llatí, als pobles de les nostres comarques, incloses les del sud de França, a l'època pre-romana, l'idioma i l'alfabet ibèrics eren, probablement, sols el sistema de comunicació i expressió comercial i cultural, amb llurs escribes i especialistes, com a l'Edat Mitjana amb el llatí, mentre el poble incult emprava, indubtablement, llurs parles tradicionals. Restem segurs que el dia que s'aclarí, si es que arriba a aclarir quelcom més, el problema de l'idioma ibèric, restarà manifesta la integració al seu vocabulari, als epígrafs corresponents a aquest ampli sector, de mots, expressions i modismes corresponents o derivats dels idiomes i dialectes locals, algunes restes dels quals ja es troben en els d'afinitat bascoide. Ací és doncs, on caldria que actuessin els filòlegs, lingüistes i lexicògrafs.

L'idioma i alfabet ibèrics són procedents del sud-est i llewant peninsular, amb arrels mediterrànies pre-indoeuropees, però moltes de llurs paraules i expressions són procedents del nord, de llocs de parla d'idiomes que amb l'evolució seran, després, part dels de formació del basc, amb aportacions indoeuropees.

Amb aquestes apreciacions sobre l'idioma ibèric a les nostres comarques, apreciacions que indubtablement es consideren heterodoxes, però que, sigui com sigui, sempre tindran la possibilitat de generar noves idees per a contribuir a l'aclariment de la qüestió, fineixen aquestes suggerències sobre un període d'aquest poble i de llur cultura de

la qual resta ja marcat, inexorablement, el camí cap a la seva propera fi, en el moment d'estabilitzar-se la romanització.

F. Riuro.

NOTES

- (1) Fontes, I Aviè, Ora Maritima, vv. 519-568
- (2) Idem, Prolegomena, p. 4-54
- (3) Almagro, 1951-1, aporta moltes dades i bibliografies al respecte.
- (4) idem, pag. 16
- (5) Bosch Gimpera, 1944, p. 212, nota 24
- (6) Fontes I, Comentarís de Schulten a p. 8, i al v. 546, p. 124
- (7) Almagro 1951., p. 16
- (8) Vegis Fontes, II, p. 62 el passatge d'Escin-ne 196, i també Fontes VI p. 71 i 110
- (9) Fontes, VI, Estrabó, III 4, 8, p. 110
- (10) Lamboglia, N. 1949
- (11) Oliva M. Ullastret. *Guia de las excavaciones*, Girona, 1967; Tarradell, M. *Les arrels de Catalunya*. Barcelona 1962; Maluquer de Motes, J. *Rhode, la ciutat més antiga de Catalunya*. Barcelona 1965, Almagro, M. 1951.1, Arribas, A, *Los Iberos*, Barcelona 1965, Pujol A. 1977
- (12) Martín, Aurora, 1980, p. 21
- (13) Fontes, I, V. 201
- (14) Fontes, II, pag. 19 i 68
- (15) Fontes, I, p. 168
- (16) idem, veure el comentari d'Schulten
- (17) Fontes, II, p. 67 i 214
- (18) Fontes, II, p. 61 i Almagro, 1951-1, p. 26
- (19) Fontes, II, p. 103 i 225
- (20) Fontes, II, p. 67 i 214
- (21) Fontes, VI, Geografia III, 4,1. p. 67 i 107
- (22) idem, III, 4, 8, p. 71 i 110
- (23) Almagro, M., 1951-1
- (24) Fontes, I, p. 168 i Almagro 1951.1, p. 91-92
- (25) Bosch Gimpera, 1932, p. 424
- (26) Bosch Gimpera, 1944, p. 457
- (27) idem, p. 123-124
- (28) Fontes, I, p. 72, vv. 485-490
- (29) Bosch Gimpera, 1932, p. 469
- (30) Pericay, p. 1947-48, p. 117-136
- (31) Fontes, VI, p. 71 i 111
- (32) Menéndez Pidal, R. 1940, p. 3
- (33) Almagro, M. 1951-1, p. 28
- (34) Almagro, M. 1955, p. 341
- (35) Fletcher Valls, D. 1960, p. 34
- (36) idem, p. 120
- (37) Maluquer de Motes, J., 1966, p. 13
- (38) idem, p. 23
- (39) Padró i Parcerisa, J. 1976, p. 111 i 55
- (40) Martín, Aurora, 1980, p. 19-20
- (41) Pujol, Anna. 1977, p. 213
- (42) Martín, Aurora, 1980 p. 19-20
- (43) Bosch Gimpera, P. 1932, p. 466
- (44) Pericay, P. 1947-48, p. 125 i 1956, p. 48-51
- (45) Bosch Gimpera, P. 1932, p. 407-408 i 466
- (46) Bosch Gimpera, P. 1944, p. 33
- (47) Almagro, M. 1951.1, p. 28
- (48) Almagro, M., 1951.2, p. 21
- (49) Palol, P. de, 1948, p. 252-256
- (50) Fusté, M. 1980, p. 80
- (51) Muñoz, A.M., 1965, p. 339 i 11 i 373

- ALMAGRO MARTIN. *Las fuentes escritas referentes a Ampurias*. Barcelona, 1.951.1
- ALMAGRO MARTIN. *Ampurias. Historia de la ciudad y guía de las excavaciones*. Barcelona, 1951.2
- ALMAGRO MARTIN. *Las necrópolis de Ampurias*, vol. II. Barcelona 1.955.
- BOSCH GIMPERA, P. *Etnología de la Península Ibérica*. Barcelona, 1932.
- BOSCH GIMPERA, P. *El poblamiento antiguo y la formación de los pueblos de España*. Méxic, 1944.
- FLETCHER VALLS, D. *Problemas de la Cultura Ibérica*. València, 1960.
- FONTES HISPANIAE ANTIQUAE, fasc. I. *Avieno, Ora Maritima*. Edició A. Schulten. Barcelona-Berlín, 1922.
- FONTES HISPANIAE ANTIQUAE, fasc. II. *500 a de J.C. hasta César*. Edició R. Schulten. Barcelona, 1925.
- FONTES HISPANIAE ANTIQUAE, fasc. VI. *Estrabón, Geografía de Iberia*. Edició A. Schulten. Barcelona, 1952.
- LAMBOGLIA, N. *La fondazione di Emporion e il Periplo di Avieno*, a «Rivista di Studi Liguri» any XV, n° 1-2. Bordighera, 1949.
- MALUQUER DE MOTES, J. *El impacto colonial griego y el comienzo de la vida urbana en Catalunya*. Barcelona, 1966.
- MALUQUER DE MOTES, J. *Epigrafía prelatina de la Península Ibérica*. Barcelona, 1.968.
- MARTIN ORTEGA, M^a AURORA, *Ullastret. Guia de les excavacions i del seu Museu*. Girona, 1980.
- MENÉNDEZ PIDAL, R. *Sobre el substrato mediterráneo occidental*, a «Ampurias», II. Barcelona, 1940.
- MUÑOZ AMILIBIA, ANA MARIA. *La cultura neolítica catalana de los «Sepulcros de Fosa»*. Barcelona, 1965.
- PADRO I PARCERISA, JOSEP. *L'Edat del Ferro i la Romanització a les Comarques Septentrionals de l'Interior de Catalunya*, a Cypsela, I. Girona, 1976.
- PALOL, PEDRO DE. *Una necrópolis de la Edad del Hierro descubierta en Camallera*, a «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», vol. III. Girona, 1948.
- PERICAY FERRIOL, P. *Cuestiones lingüísticas sobre fuentes antiguas hispanas*, a «Ampurias», IX-X. Barcelona, 1947-48.
- PERICAY, PEDRO. *Las raíces históricas del extremo N. E. peninsular desde la lingüística*. Peralada, 1956.
- PERICOT, LUIS. *La Cultura Pirenaica hasta el final de la Época Dolménica*. Saragossa, 1945.
- PERICOT, LUIS. *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*. Barcelona, 1950.
- PUJOL i PUIGVEHÍ, ANNA. *El Ampurdán desde la colonización griega a la conquista romana*, a «Anals de l'Institut d'Estudis Empordanesos». Figueres, 1977.
- FUSTE, MIGUEL. *Restos humanos procedentes de los enterramientos en sepulcros de fosa de Sant Julià de Ramis y «Puig d'En Roca» (Gerona)*, Capítol II de *Les necrópolis del Neolític final de Sant Julià de Ramis i del Puig d'en Roca (Girona)*, de Francesc Riuró i Llapart i Miquel Fusté i Ara, volum segon de *Les estacions prehistòriques del Puig d'En Roca*. Girona, 1980.

UN PERGAMÍ INTERESSANT

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó, secció de pergamins de Ramon Berenguer I, n° 41, hi ha un pergamí sense data, que en la seva versió al català diu així:

Nosaltres, testimonis, Ramon Miró, i Guillem Seniofred clergue, i Guillem Ramon, jurem sobre l'altar que està consagrat a honor de Santa Anastàsia que es troba a l'església de Santa Maria de la Seu de Girona, que nosaltres vam veure i vam oir quan Ermessenda vescomtessa i Eneas Miró i Amat Eldric feren un plivi (fermança o garantia) al comte Ramon per la comtessa Ermessenda sobre que la predita Ermessenda (la comtessa) digués al comte Ramon el primer dia dijous que fou després de la festivitat de Santa Maria de setembre, un dels quatre plàcits (convenis o pactes) que havien estat escripturats, i que hagués fet el mateix dijous aquell plàcit per les penyores que llavors entraven (en vigor) i per majors. I si la predita Ermessenda no fes això el mateix dijous, llavors el següent diumenge primer la predita Ermessenda vescomtessa amb el castell Malavela, com tenia i havia per la predita Ermessenda comtessa així tingués al ja dit Ramon, sense engany del predit Ramon. I Eneas i Amat Eldric així tornessin al ja dit comte fins al ja dit diumenge aquell honor que tenien de la predita comtessa com el tenien per ella, sense engany del predit comte. Nosaltres els testimonis vam veure fer-se aquest plivi a l'església de Santa Maria da-